

Оксана Остроушко

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ У НАВЧАННІ РІДНОЇ ТА ІНОЗЕМНОЇ МОВ

Oxana Ostrouschko. Die soziokulturelle Komponente im Mutter- und Fremdsprachenunterricht. Im Artikel wird die Stellung der soziokulturellen Komponente im Mutter- und Fremdsprachenunterricht behandelt. Der Autor befasst sich besonders mit der Weltanschauungsgnmdlage und dem Erziehungsaspekt der Arbeit mit der soziokulturellen Komponente des Sprachunterrichtsinhalts.

Різноманітні соціальні, культурні, політичні, ідеологічні зрушення, які відбуваються в сучасному українському суспільстві у зв'язку із здобуттям незалежності, світовими процесами глобалізації, входженням країни у загальноєвропейський і світовий простір висувають нові вимоги щодо системи освіти в цілому й щодо мовної освіти зокрема. Особливої значущості набувають комунікативні вміння й навички особистості: її здатність швидко й правильно сприймати й обробляти отриману в процесі спілкування інформацію, доступно, логічно й різноманітно в плані мовного оформлення формулювати свої думки, вільно послуговуватися мовою в різних ситуаціях тощо [Остроушко 2007: 60]. Саме тому основною метою навчання як рідної, так і іноземної мов визначено формування комунікативної компетенції особистості, що передбачає вміння комунікативно доцільно (отже, відповідно до мети й ситуації спілкування) користуватися засобами мови в усіх видах мовленнєвої діяльності. Крім того, зазначає В. Калінін, випускник школи сьогодні повинен володіти сучасними ціннісними орієнтирами і досвідом творчої діяльності, бути готовим до міжособистісної і міжкультурної співпраці як у межах своєї країни, так і на міжнародному рівні [Калінін 2004: 130].

Сучасний період розвитку методики навчання мови характеризується посиленням уваги до кумулятивної (культуроносною) функції мови. Необхідною складовою комунікативної компетенції визнається соціокультурна компетенція, яка складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенцій. Досягнення провідної практичної мети навчання мови неможливе без оволодіння певним обсягом культурної інформації, без ознайомлення учнів із культурою народу, мову якого вони вивчають, оскільки для успішного спілкування необхідно не тільки володіти однаковими із співрозмовником мовними засобами, але й спільними знаннями про світ [Миролюбов 2001: 12]. Відповідно, постає проблема навчити мови як засобу міжкультурної комунікації, як способу пізнання досягнень культури: «сьогодні, - говорить З. Бакум, - на зміну знанневоцентричній приходить культурицентрична школа, мета якої полягає в засвоєнні учнями цінностей культури... Вихідною є ідея гуманізації: визнання людини як найвищої цінності» [Бакум 2008: 194].

Саме ці чинники зумовили виділення окремої соціокультурної змістової лінії навчання рідної та іноземної мови: це засіб „опанування національними і загальнолюдськими культурними і духовними цінностями, нормами, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку особистості, органічному входженню її в соціум» [Рідна (українська) мова 2005: 37; Державний стандарт 2004: 13].

Сьогодні в методиці розглядаються проблеми сутності соціокультурної компетенції, її структури, підходів, методичних засад, форм і прийомів роботи в цьому напрямку (дослідження О. Першукової, А. Миролюбова, П. Мельника, В. Калініна, О. Токменко, О. Коломіної, Ж. Вітлін та ін.). Тим не менше, багато проблем залишаються ще відкритими. Наша стаття спрямована на визначення ролі соціокультурного компонента в процесі навчання рідної та іноземної мови.

Практична мета в навчанні мови є провідною. Вона передбачає практичне опанування учнями умінь мовлення на рівні, достатньому для здійснення рідно- або іншомовного спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності [Рідна (українська) мова: 36; Державний стандарт 2004: 10], тобто головна мета - не накопичення знань, а оволодіння діяльністю.

В основу організації всього процесу навчання як рідної, так і

іноземної мови покладено спільні вихідні засади: мова - головне дзеркало і репрезентант культури; кожна мова й кожна культура своєрідні, неповторні, унікальні; усі мови й культури рівноправні, однаково цінні; втрата будь-якої з мов (відповідно, і культур) - непоправна втрата для всього людства; вивчити мову неможливо без вивчення культури, оскільки тільки їх природне поєднання здатне забезпечити органічне входження особистості в соціум, реалізацію її можливостей.

Організація навчання мови на основі таких філософських засад вимагає від учителя не тільки високого рівня спеціальної фахової підготовки, а й високого загальнокультурного освітнього рівня, глибоких різносторонніх знань історії, традицій, звичаїв, особливостей укладу життя народу, мову якого вивчають учні. Робота з текстами, які містять соціокультурну інформацію (а саме вони є основним засобом реалізації соціокультурної змістової лінії навчання мови), робота з комунікативними ситуаціями (аналіз реальних процесів спілкування, створення діалогів, ділові ігри, моделювання комунікативних ситуацій та ін.) потребують часом досить розгорнутого коментаря, який може стосуватися як окремих лексем (безеквівалентна, фонова, символічна лексика), так і окреслення загального культурно-історичного фону.

Провідним мотивом роботи в цьому напрямку слід, на наш погляд, визнати виховний: учень повинен бачити в мові не засіб задоволення прагматичних потреб, не абстрактний інструмент, який забезпечує обмін інформацією, а складний багатогранний механізм, який становить основу існування будь-якого суспільства (і ширше - народу, нації) як такого. Щодо іноземної мови, О. Першукова зазначає: «нове соціальне замовлення суспільства сьогодні полягає в тому, щоб навчити іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації, як способу пізнання досягнень вітчизняної, європейської та загальнолюдської культури, підготувати особистість учня до толерантного сприйняття чужої культури і загальнолюдських цінностей, визнання рівноправності й рівноцінності культур, до емпатії й розуміння умовностей національних стереотипів та забобонів» [Першукова 2003: 155]. Зрозуміло, що підґрунтям таких настанов є необхідність подолати один із найдавніших культурних стереотипів - протиставлення «свій» - «чужий»: сприйняття свого як доброго, позитивного, сприятливого та сприйняття чужого, іншого як невідомого, тому й небезпечного, ворожого, злого. Нам видається, що окреслені загальні настанови слід скоригувати з урахуванням

стереотипів суспільної свідомості, які склалися в нашому суспільстві за часи підневільного становища. Беручи до уваги сформований протягом тривалого часу «комплекс меншовартісності», «комплекс меншого брата», уявлення про українську культуру й мову як другосортні, безперспективні, «нижчого Гатунку», мусимо визнати за необхідне формувати в учнів передусім позитивний образ усього українського, рідного. Учителю має спрямовувати свої зусилля на те, щоб познайомити учнів із найвищими досягненнями українства, представити багатогранність української культури, особливо сучасної, показати взаємозв'язки української та інших культур, окреслити місце рідної культури у світовій. Це вимагає передусім глибоко продуманого добору текстів культурологічної спрямованості на уроках рідної мови. Має бути відповідний акцент і на уроках іноземної мови: учні повинні навчитися представляти рідну культуру, розповідати про неї іноземцям, розуміти культурні відмінності народів, мови яких вони вивчають, тобто учні повинні вчитися бути культурними посередниками.

Безперечно, завдання перед учителем постає непросте: робота має бути спрямована на виховання національної самосвідомості, самоповаги, а також глибокої поваги й толерантного ставлення до інших культур. Слід домагатися того, щоб учні розуміли: світова культура складається з кращих зразків національних культур, культури безнаціональної й безмовної немає та й бути в принципі не може. Знання й розуміння культурних особливостей різних народів сприяє взаємоповазі, взаєморозумінню, ефективній взаємодії.

Інший момент, який потребує уваги вчителя-мовника, - це часова проекція культурологічних тем. Знайомство з історичними подіями, видатними постатями минулого, давніми обрядами, звичаями, традиціями має корелювати з розглядом подій, явищ та постатей сучасної культури. Уроки іноземної мови, особливо у старшій школі, передбачають, скажімо, побудову діалогів, проведення дискусій на різні теми, що стосуються сучасного життя молоді в країні, мову якої вивчають (наприклад, молодіжна субкультура, молодь і спорт, сучасне дозвілля тощо). Цього, на наш погляд, дещо бракує урокам рідної мови, чия соціокультурна складова головним чином орієнтована на минуле, на історію. Нам видається доцільним залучення подібної практики й у процес викладання рідної мови. Зрозуміло, не можна весь урок зводити до дискусії, навіть якщо тема важлива й актуальна для особистості підлітка, як-от: сучасна молодіжна культура,

сучасна музика, сучасна мода, наука і я, яка професія престижна тощо. Певна тема може стати ключовою для серії занять, на кожному з яких формулюється теза, аргумент як елемент тексту-мозаїки, що має стати кінцевим результатом роботи. У межах реалізації певної теми може створюватися проект, презентація, вистава, веб-сторінка (якщо залучені комп'ютерні технології), рекламний проспект та ін., що може бути представлене на підсумковому уроці узагальнення й систематизації знань. Бути системним і послідовним у роботі допоможе прийом колажування.

Підготовка й проведення нетрадиційних інтегрованих уроків рідної та іноземної мов - на зразок семінару перекладачів, віртуальної подорожі, свята-карнавалу тощо - дозволяють яскраво виявити схожі й відмінні риси двох - рідної та іноземної - культур, виховують самоповагу й повагу до іншого, вчать бути уважним і толерантним у спілкуванні. Останнє особливо важливо: соціокультурна компетенція - необхідна складова комунікативної компетенції особистості. Тому будь-яка інформація соціокультурного змісту має подаватися крізь призму комунікативної спрямованості: яким чином культурні відмінності виявляються в процесі спілкування, впливають на особливості стосунків комунікантів, на мовленнєву реалізацію соціальних ролей, на добір стандартних мовних кліше в типових комунікативних ситуаціях і т. д.

Учитель повинен усвідомлювати, що реалізація соціокультурної складової навчання мови - це не тільки робота зі змістом тексту, не тільки підвищення загального культурного рівня учнів, це ще й постійна увага до форми - мовного оформлення, адже соціокультурна компетенція має своїми елементами країнознавчу та лінгвокраїнознавчу компетенції. Це передбачає роботу з безеквівалентною та фоновією лексикою, словами-символами, фразеологічним фондом мови. Зрозуміло, текст культурологічної спрямованості буде містити подібні елементи, що вимагають додаткового коментування. Особливо важливим виявляється цей аспект для художніх текстів, у яких глибинний смисл ґрунтується на актуалізації асоціативних (епідигматичних) зв'язків слів. Маємо на увазі, зокрема, використання авторами лексем на позначення традиційної національної символіки (рослинна, тваринна, символіка кольорів тощо), фразеологізмів, відсилань до прецедентних текстів.

У цілому робота з реалізації соціокультурної складової навчання мови має бути системною, послідовною, поетапною, повинна узгоджуватися з інтересами дітей, враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів. Також слід, на наш погляд, певною мірою узгоджувати, координувати соціокультурну тематику уроків рідної та іноземної мов.

Таким чином, соціокультурний компонент навчання мови - як рідної, так і іноземної - має бути спрямований на формування в учнів цілісного уявлення про багатство, повноту й неповторність культури народу, мову якого вони вивчають, на виховання національної гордості, самоповаги, поваги до іншої культури, толерантного ставлення до неї та її представників.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Бакум 2008 - Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: монографія. - Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. - 338 с.
- Державний стандарт 2004 - Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Іноземні мови) // Іноземні мови в навчальних закладах. - 2004. - № 1.-С. 10-19.
- Калінін 2004 - Калінін В. Кризь призму соціокультурного контексту (Формування етнокультурної компетенції учнів загальноосвітніх навчальних закладів: шляхи розв'язання проблем учителем) // Іноземні мови в навчальних закладах.-2004,-№ 1.-С. 130-135.
- Миролюбов 2001 -Миролюбов А. А. Культуроведческая направленность в обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе. - 2001. -№ 5. -С. 11-14.
- Остроушко 2007 - Остроушко О. Стереотипний образ української мови в процесі реалізації соціокультурної змістової лінії навчання мови // Мандрівець. — 2007.-№ 4.-С. 60-64.
- Першукова 2003 - Першукова О. Концептуальна модель соціокультурної складової змісту навчання іноземних мов в європейських країнах // Педагогіка і психологія. -2003. -№ 3-4. -С. 155-161.
- Рідна (українська) мова 2005 - Рідна (українська) мова. Програма для шкіл з українською мовою навчання. 5 клас 12-річної школи і Скуратівський Л. В., Шелехова Г. Т., Тихоша В. І., Корольчук А. М., Новосьолова В. І., Остаф Я. І. // Дивослово. - 2005. -№ 5. -С. 36-46.